

INKVISATION I ØJENHØJDE

MAGT OG AFMAGT I 1800-TALLETS STRAFFEPROCES

■ LARS ANDERSEN

Den rene Inkvisitionsproces var saaledes begyndt
som en Idyl [...] men endte som en Tragedie.¹

Forfatter og jurist Erik Henrichsen skrev i 1900 i tidsskriftet *Tilskueren* om strafferetsplejens inkvisitoriske princip, at “det idealt set er Lynchjustits”.² Det var stærke ord, men Henrichsen var ikke for ingenting en af sin tids mest indædte kritikere af tidens straffeprocess. I mere end et århundrede forud for retsreformen i 1919 blev danske straffesager – i første instans – ført som skriftlige, lukkede og hemmelige processer i overensstemmelse med det såkaldte inkvisitoriske princip, hvorefter en straffesag (modsat borgerlige, private sager) ikke havde karakter af forhandling mellem to parter for en dommer. Inkvisitionsprincippet betød derimod, at en straffesag var karakteriseret ved en forhørsdommer, der stod overfor den sigtede, som var genstand for undersøgelsen og ikke part.³ Særskilte anklagere og forsvarere spillede ved underretten en nærmest ubetydelig rolle i 1800-tallets strafferetspleje. Kriminalforhør og den kriminelle efterforskning var domineret af den lokale forhørsdommer, eller ‘retsbetjent’, som var den formelle titel, hvad enten det var en birkedommer, en byfoged eller en herredsfoged. Det var ganske vist den lokale amtmand, der officielt rejste tiltale og lod to beskikkede sagførere læse retsbetjentens forhørsprotokol igennem, men sagen var reelt i hænderne på forhørsdommeren, der tilmed selv dømte i straffesagen og udmålte straffen – på landet og i provinsen ved en såkaldt “extraret”, og i København ved kriminal- og politirettens kollegiale ret.⁴

1 Tybjerg: ‘Inkvisitionsproces’, 401.

2 Henrichsen: *Retsreformen*, 97. Erik Henrichsen var tilknyttet det radikale miljø i Studenterforsamlingen, hvor en række jurister under forfatningskampen arbejdede for en reform af strafferetsplejen i overensstemmelse med retstatslige principper om magtens adskillelse.

3 Goos: *Straffeprocessen*, 1. Danske Lov af 1683 skelnede ikke mellem typer af retspleje. Det var i alle tilfælde op til den forurettede private part selv at søge retfærdighed. Men op gennem 1700-tallet havde en række forordninger gradvist udskilt en egentlig strafferetspleje fra den øvrige borgerlige retspleje. Den af generalprokurør Chr. Colbjørnsen udtænkte forordning af 3. juni 1796 afsluttede en udvikling frem mod indførelsen af det inkvisitoriske princip. Udviklingen forklares af retshistorikere ud fra ønsket om større effektivitet i retsforfølgelse af forbrydere, se f.eks. Knudsen: *Lovkyndighed*, 289.

4 Frost: ‘Lidt retshistorie’; Tamm: ‘Ideer og personer’; Jørgensen: *Retsreformen*; Pedersen: *Straffeprocessen*. Beskikkede sagførere kunne også i tiden efter 1796-forordningen i princippet kræve nye forhør i en kriminalsag efter tiltalen var rejst, men efter en forordning fra

Erik Henrichsens standpunkt var derimod retsstatsidealet, nemlig krav om adskillelse af retspleje fra forvaltning, samt indførelse af anklageprincip, offentlighed og mundtlighed i procesformen.⁵ Men i 1890'erne var systemets protagonister stadig i stand til at forsvare sig. Herfra lød det, at inkvisitionsprincippet var effektivt og havde præventive virkninger. Eksempelvis lød det fra fuldmægtig F. Zahlmann fra Københavns Amts søndre birk, at inkvisition appellerede til de patriarkalske autoritetsformer, som navnlig forbrydere af almueklassen i forvejen kendte. Den gamle indgroede pligtfølelse til at sige sandheden ville derimod let forsvinde, såfremt anklagede "ikke som før ere Objekter for Forhøret, men Anklagemyndighedens "Ærede Modpart"". ⁶ Dertil kom et helt grundlæggende problem. Hvis forhørsdommere ikke længere kunne inkvirere uden modpart og heller ikke kunne sætte mistænkte "på bekendelse" i form af langstrakt varetægtsarrest, hvordan skulle man så i det hele taget få forbrydere til at tilstå? I hænderne på den rette mand, den rette dommer i besiddelse af "lovkyndighed og vederhæftighed", var inkvisitionsprincippet langt at foretrække, mente systemets fortalere.

Men en række retsskandaler i slutningen af 1800-tallet rystede systemet. Sager om falske protokoltilførsler, ensidige dommere, ulovlig brug af varetægtsarrest og uskyldigt dømte fandt vej til avisspalterne.⁷ I *Social-Demokraten* skrev Frederik Borgbjerg på tærsklen til det 20. århundrede om skandaler, der på linje med Dreyfuss-affæren i Frankrig satte selve inkvisitionsprocessen, og dermed hele straffeprocessen, under anklage.⁸

Centralt i diskussionen stod selve forhørsdommer-standen. Fra socialdemokratisk side fik debatten karakter af anklager om "klassejustits". Dommerne udgik fra borgerskabet og var derfor tilbøjelige til at se en forbryder i enhver anklaget af lavere sociale klasser. I en bredere forstand mente kritikere som Henrichsen og juraprofessor Hans Munch-Petersen, at enhver form for retssikkerhed gik tabt, når dommeren var både anklager, forsvarer og dommer i én og samme

1819 var det den oprindelige forhørsdommer, der forestod dette. Beskikkede sagførere havde derefter ikke selv mulighed for at afhøre tiltalte eller vidner. Kun i tilfælde af mistanke om decideret inhabilitet kunne amtmanden beskikke en såkaldt "sættedommer" i stedet. Det skal bemærkes, at det alene var i retsvæsenets 1. domstolsinstans, at inkvisitionsprincippet førtes igennem. Nåede en kriminalsag til Højesteret, var processen baseret på anklageprincip, offentlighed og mundtlighed.

5 Grundloven af 1849 indeholdt en 'løfteparagraf' (§76), der gav lovning på adskillelse af retspleje og forvaltning. Men endnu 50 år efter var det ikke sket.

6 Zahlmann: 'En Kriminalsag', 18. Zahlmann udtrykte et typisk synspunkt, som var at finde blandt forhørsdommere såvel som Højre-politikere, se Halkier: *Om Retsreformen*; Brun: *Et Kriminalforhør*; Holm: *Om Forhørsvirksomhed*.

7 For en generel fremstilling af debattens positioner, se Munch-Petersen: *Retsreformen*, 1-23.

8 *Social-Demokraten* 7.2.1901. Det handlede blandt andet om tjenestepiger, der blev lokket til falske tilståelser, og småkårsfolk på landet, der blev holdt varetægtsfængslet i mange måneder i brandstiftelsessager. I marts 1901 lykkedes det tilmed Borgbjerg at få et Folketingsflertal til at kræve en retsreform fremsat af justitsminister Alberti, se Garde: *Konger, krigere*, 203-206.

person. Ganske vist blev kriminalforhør altid overværet af to retsvidner, og en forhørsprotokol skulle oplæses for retten ved hvert endt forhør, men kritikerne mente ikke, at dette på nogen måde ydede effektiv retssikkerhed.

I 1892 spidsformulerede fængselsinspektør Stener Grundtvig hele procesdebatten i enkel og kort form: Skal retsvæsenet indrettes efter den ideale jurist, eller skal systemet indrettes efter jurister, som de er flest?⁹

Denne artikel handler om en af de sager, der var stærkt medvirkende til at sætte fokus på kriminalforhørets og forhørsdommernes rolle. Fejøs-sagen kendes i dag af de færreste, men i slutningen af 1800-tallet var det en af de mest omtalte danske retssager. Samtiden lærte den at kende som en uhyggelig sag om unge fattige kvinder, der blev aftvunget tilståelser om barnemord af Fejøs lokale birkedommer, der viste sig at være sindssyg. I 1885 blev sagen undersøgt af en af Justitsministeriet nedsat kommission under ledelse af kriminalretsassessor Jacob Vitus Ingerslev. Undersøgelsen viste, at kvinderne var uskyldigt dømt, og Højesteret frikendte dem efterfølgende.

MIKRO-RETSHISTORIE

Foruden at vække en næsten glemt retssag til live, er det hensigten at bidrage med et nyt perspektiv på sagen (og endvidere retshistorie generelt). Inspireret af international forskning skal artiklen betragtes som et forsøg på at udnytte retsmateriale til at skrive, hvad man kunne kalde 'mikrohistorisk retshistorie'. Det er ganske udbredt blandt kulturhistorikere at benytte retsmateriale til at undersøge eksempelvis sociale og kulturelle forhold og forestillinger hos forskellige lag af befolkningen. Det gælder især førmoderne historie, hvor retskilder ofte er de bedste kilder (og ofte de eneste) til at skildre sociale, kulturelle og økonomiske forhold i samfundet. I den forstand er der ikke tale om retshistorie. Den italienske historiker Carlo Ginzburg ønskede ikke selv at skrive hverken retshistorie eller rettergangshistorie, men derimod kulturhistorie.¹⁰ Retsmateriale benyttes i denne kulturhistoriske tradition som indgang til studier af folkekultur, religiøse forestillinger, mentalitetshistorie, overtro, osv.¹¹ I nærværende sammenhæng er sigtet dog at skrive kulturhistorie om retten selv – dvs. egentlig retskultur.

Hidtil er Fejøsagen blevet fortalt ud fra magthavernes perspektiv i form af kortere fremstillinger, der i al væsentlighed følger Højesterets og Justitsministeriets fortolkninger med ensidigt fokus på Fejøs birkedommer.¹² Som sådan er det klassisk retshistorie set oppe fra gennem paragraffer og domsafsigelser i juridi-

⁹ Grundtvig: *Kriminalforhør*, 978.

¹⁰ Ginzburg: *Osten og Ormene*, 11-24.

¹¹ Christiansen: 'Forståelsen', 111-145; Fritzbøger: 'Mikrohistorie', 106-109; Krogh et al.: *Cultural Histories*.

¹² Jørgensen: 'Fejøsagen'; Tage-Jensen: *Kriminalhistorier*; Albrechtsen: *Kriminalhistorier*; Nørregaard: 'Offentligheden', 458. Flere af disse tekster indeholder summariske gennemgange af sagen, men vel at mærke uden analyser på aktørniveau.

ske tidsskrifter. Denne artikel fremstiller Fejøsagen ud fra de involverede personers egne udsagn og handlinger. Det er retshistorie i et 'nede-fra' perspektiv, et aktør-perspektiv, hvilket indebærer et fokus på, hvordan sagens involverede personer opfattede deres egne handlinger og dermed gav mening til handlinger og udsagn. Retssystemet bliver i den sammenhæng analyseret ud fra et handlingsperspektiv.¹³

Et nærstudie af Fejøsagen rejser selvsagt det spørgsmål, som også er mikrohistoriens evige dilemma: Hvordan håndteres spørgsmål om kontekst og repræsentativitet? Fejøl Birk bestod af småøerne Fejøl, Femø og Askø i Smålandshavet nord for Lolland. Det var landets mindste retskreds og med tanke på dommerens særlige mentale tilstand, sagens bizarre karakter samt øsamfundets isolation må sagen ved første øjekast siges at være meget lidt repræsentativ, hvis man ønsker at sige noget generelt om 1800-tallets retsvæsen. Oppe fra set kommer man næppe længere end til at se sagen som et eksempel på et mere generelt fænomen, nemlig at Højesteret i slutningen af 1800-tallet i stigende grad måtte træde frem og rette op på fejl begået ved landets underretter.¹⁴

Men følger man retshistorikere som Peter King og Benjamin Carter Hett, kan mikrohistorien bruges til at analysere et retsvæsen som en kompleks og dynamisk scene, hvor mange forskellige aktører spiller en rolle.¹⁵ Forskere inden for rammerne af en stadig voksende *New Cultural History of Law* argumenterer for en rekonstruktion af en retsvæsenets kultur ('courtroom-culture') fra aktør-perspektiv.¹⁶ Det indebærer en inddragelse af fysiske rammer, såsom fængsler og retsbygninger, men i centrum for analysen står relationer mellem aktører, såsom dommere, anklagede, sagførere, politibetjente, arrestforvarere, retsvidner, journalister osv. Det kræver på den ene side en reduceret analyseskala – i øjenhøjde, så at sige. Omvendt vinder man en retskulturel helhedsforståelse af en given 'setting'. Detaljerne i den historiske scene, mikrohistoriens tætte beskrivelse foregår på, kan afsløre nye vinkler, der enten har analytisk potentiale for større sammenhænge eller viser hen til nye erkendelser eller nye spørgsmål til ellers kendte historier.

13 Der er tale om en "kulturel vending" i studier af retshistorie, som understreger selve retsplejens afgørende potentiale. Inspirationen kommer dels fra Carlo Ginzburgs klassiske variant af mikrohistorie, hvad angår nedskalering af analyseniveau, og dels fra den amerikanske såkaldte retsrealisme, hvad angår det syn, at ret er en integreret del af en social kontekst og ikke, som i retsformalisme, en særskilt sfære, uden for den sociale kontekst, se f.eks. Hett: *Death in Tiergarten*, 4-7. Det afgørende er i den sammenhæng, at studier af strafferetspleje i praksis, det vil sige detaljerede analyser af den kriminelle straffeprocess, fortæller mindst lige så meget om et lands retskultur som lovtekster og juridiske afhandlinger. Et retssystem er velbeskrevet i love og forordninger, men hvordan fungerer det i praksis, og hvordan blev det opfattet af de mennesker, som kom i kontakt med det?

14 Waaben: 'Rettergangsfejl', 677-690; Nørregaard: 'Offentligheden', 452-460.

15 Hett: *Death in the Tiergarten*; 1-11; King: *Crime and Law*, 52-61.

16 Siemens: 'Cultural History', 30-32; Knepper: *Writing*, 20-24.

Det er samtidig sigende, at den del af retshistorien, der ligger tættest på denne artikels tema, helt overvejende er professionshistoriske studier af retsbetjentembedets historiske udvikling under enevælden.¹⁷ Inden for proceshistorie, som studier af retsplejen benævnes i forskningssammenhæng, findes en række nye historievidenskabelige studier af perioden op til Danske Lov af 1683, men for den senere udvikling er man, bort set fra enkelte oversigtsfremstillinger, henvist til Carl Goos' meget omhyggelige processtudier fra 1880'erne.¹⁸ Det er derimod i skønlitteraturen, vi skal finde noget, der ligner kulturelle skildringer af retspraksis i 1800-tallet. Det var forhørsdommernes århundrede, hvilket har givet anledning til mange litterære skildringer, på godt og ondt.¹⁹

Det narrativ om Fejøsagen, der her præsenteres, går bag om den særegne og exceptionelle historie om dommeren (der i virkeligheden til dels var konstrueret til politiske formål) og fortæller en historie om en række aktører, der prægede sagen i lige så høj grad som dommeren. Det tætte blik på historien giver desuden indsigt i, hvordan der udøves magt på uventede måder, og hvordan forskellige personer indtager, eller spiller, forskellige roller.²⁰

METODISKE UDFORDRINGER

Grundmaterialet til denne artikel består af to hovedkilder: Fejø politiprotokol og Fejøkommissionens rapport. Op mod 100 personer fra Femø og Fejø blev afhørt i sagen, og samlet set er der tale om mere end tusinde siders protokol. I to meget forskellige ophavssituationer har vi de samme personer i forhør. Detaljeret krydslæsning af de to kilder gør det muligt at rekonstruere store dele af hændelsesforløbet.

Men når man som historiker ønsker at fremstille Fejøsagen ud fra de involverede personers egne udsagn og handlinger, stilles man over for en række udfordringer. Politiprotokollen er ført af Fejøs birkedommer, og her finder vi således dommerens fortolkning af svar på de spørgsmål, han selv havde stillet. Vi kigger med andre ord dommeren over skulderen.²¹ Hvordan kommer man frem til navnlig de involverede kvinders udsagn? Det er et vigtigt spørgsmål, og det bliver ikke mindre vigtigt, når man, allerede inden arkivkassen åbnes, har en forudindtaget holdning til, at forhørsprotokollen er en vanskelig kilde i netop denne sag.

Skildringen af processen frem mod de to kvinders tilståelser af barnemord inddrager de passager, hvor politiprotokollen angiver deciderede citater i anførselstegn. Dem er der dog ikke mange af. Det betyder, at rekonstruktionen af spe-

17 Løgstrup: *Dommer og Administrator*; Knudsen: *Lovkyndighed*.

18 For perioden før 1683, se Lerdam: *Birk, lov og ret*; Andersen: *Studier i dansk proceshistorie*.

19 I Palle Rosenkrantz' og Otto Rungs kriminalromaner op mod 1. verdenskrig findes mange underholdende dommerportrætter, se Garde: *Dommerens Litteraturhistorie*, 252-268, 280-294.

20 Scott: *Domination*, 1-16.

21 Ginzburg: 'Inkvisitoren', 142-151

cielt kvindernes handlinger og udsagn i høj grad er resultatet af en tolkning af både politiprotokollens tekst og kvindernes udsagn til Fejø-kommissionen nogle år senere.

Netop Fejø-kommissionens rapport må der ligeledes knyttes kommentarer til. På samme måde som *Fejø Politiprotokol* er den nedfældet som en gengivelse af svar på de spørgsmål, undersøgelsesdommeren har stillet. I denne sammenhæng er det dog nærmere ophavssituationen end dommerens sindstilstand, der er problematisk. Rigtig mange af sagens involverede aktører, centrale såvel som mere perifere, har ændret udsagn siden de var for birkedommeren. Eksempelvis kan ingen længere rigtig huske, at de på noget tidspunkt har vidnet om den unge piges graviditet. Det skyldes, at alle har en interesse i at tage afstand fra birkedommeren på det tidspunkt, hvor skandalen er en realitet. Alle udsagn efter april 1885 skal vurderes i den kontekst.

Der, hvor der ikke findes troværdige citater i protokollerne, er min fremstilling af de forskellige aktørers handlinger og udsagn er udtryk for en tolkning af de to kildegrupper over for hinanden. Hvis ikke vi havde Fejøkommissionens rapport, ville det slet ikke være muligt at skrive historien. Henvist alene til politiprotokollen ville historikeren være på aldeles bar bund.

JULI 1883

Der findes i alt fire versioner af, hvad der skete i dagene fra den 17. til den 19. juli 1883. Hermed menes fire forskellige opfattelser og fortolkninger af, hvordan den unge, fattige tjenestepige Ane Christiansens tilståelser om barnemord i det hele taget kom frem. Vi starter med birkedommer Carl Anton Freuchen.

Den 47-årige Freuchen tiltrådte posten som birkedommer på Fejø den 1. september 1882. Han kom fra en stilling som prokurator ved Bregentved-Gisselfeld birk, hvor han havde været ansat i 12 år. Peter Munthe Brun, tidligere birkedommer i Bregentved-Gisselfeld birk, gav ham de bedste anbefalinger og omtalte ham som "en retsindig og kyndig Jurist, velanset af alle".²²

Som han senere har fortalt, vidste Freuchen dog ikke andet om Fejø Birk, end at det efter sigende skulle være et roligt sted.²³ Folk passede sig selv. I 1800-tallet var Fejø og de omkringliggende småøer fattige bonde- og fiskersamfund. Langt fra nutidens frugthaveidyl var ø-livet i datiden kendetegnet ved at være en evig kamp for tilværelsen. Men øboerne, der levede temmelig afsondret fra det nærliggende Lolland, var kendte for at være hårdføre, omend af en ustyrlig og genstridig natur. Som øboere holdt de sig for sig selv.²⁴ Birkets strafferegistre pegede så afgjort heller ikke på en særlig kriminalitetshærget egn.²⁵

22 1. Kontor, *Journalsag 1882-J 2711*. Justitsministeriets arkiv, Rigsarkivet (forkortet: RA).

23 *Kopibog 1883-1893*, 8/2 1884, Fejø Birk, RA.

24 Hummelose: *Gammeltid*; Stenfeldt: *Fejø*; Achton Friis: *Danske Øer*.

25 *Strafferegistre 1837-1880*. Fejø Birk, RA.

Men Freuchen fandt snart ud af, at virkeligheden var en anden – i hvert fald set gennem hans briller. Han blev fra start stillet over for en række udfordringer. Der var intet arresthus i birket og heller ingen landbetjent. Desuden fik han det indtryk, at hans forgængere havde ført en “slap Justits”.²⁶ Tyve og voldsmænd undgik ofte straf. Han var desuden sikker på, at fosterfordrivelse var almindelige i birket både inden for og udenfor ægteskaber. En udbredt talemåde på Fejø skulle have været: “Hun havde været frugtsommelig, men det gik heldigvis over igen”.²⁷ Freuchen udviklede oven i købet den teori, at Fejøs dalende befolkningstal skyldtes fosterfordrivelse og – hvis det mislykkedes – barnemord. I disse antagelser fik han medhold af sognefogeden Jens Poulsen, der tidligt efter Freuchens ankomst henledte opmærksomheden på den sag, alle havde talt længe om.

To år forinden, den 28. maj 1881, var tre mænd, anført af kirkeværge Jens Rasmussen, beskæftiget med forefaldende arbejde på Fejø kirkegård. Kirkeværgen var netop i færd med at rydde en affaldsdyng i det nordlige hjørne af kirkegården, da han med sin skovl stødte på en bylt, svøbt i simpelt groft gråt karduspapir. Det viste sig at være liget af et ganske lille spædbarn – en dreng. Jens Rasmussen fandt barneliget liggende inderst ved stengærdet, skjult under gamle ligkranse og andet affald. Umiddelbart hen over den lille bylt var afskårne pilekviste presset ned og stukket i jorden på begge sider for at holde barneliget fast.

Tre dage senere forelå obduktionsrapporten, der slog fast, at barnet var “fuldbaarent” og havde “aandet og levet efter Fødslen”.²⁸ Den på den tid hyppigt anvendte lungeprøve havde vist, at lungevæv fra liget kunne flyde på vand, hvilket, på linje med en bleg, rødlig farve, var tegn på, at ilt havde strømmet gennem vævet.²⁹ Freuchens forgænger, birkedommer Lund, var nu overbevist om, at han stod over for et barnemord. Trods ihærdige undersøgelser af forskellige lokale piger lykkedes det ikke Lund at opklare sagen. Han konkluderede til sidst, at moderen til barnet måtte være kommet fra Lolland.³⁰ Fejø Kirke lå isoleret tæt ved kysten på sydsiden af øen, og farvandet mellem Fejø og Lolland frøs ofte til i hårde vintre.

26 Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk (herefter: ‘Fejø-kommissionens arkiv’), Carl Anton Freuchens beretning til Justitsministeriet den 28. juli 1885. Københavns Kriminal- og Politiret, RA.

27 Carl Anton Freuchens beretning til Justitsministeriet den 28. juli 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA. Udover politiprotokollen har vi flest udsagn fra Freuchen i forbindelse med den efterfølgende kommissionsundersøgelse. Han kan have haft interesse i at ændre på forhold, men det synes ikke at være tilfældet. Han synes derimod overbevist om, at han havde gjort alt rigtigt. Hans redegørelser til Ingerslev er præget af oprigtighed. Han fremlægger ofte oplysninger om forhørsmetoder, som han ellers kunne have en interesse i at skjule. På intet tidspunkt tager han afstand fra hverken sine handlinger, forhørsmetoder eller barnemordsteorier, heller ikke efter han blev suspenderet i juli 1885 og indlagt på sindssygeanstalt. Hans undersøgelse ledte ham nok på gale veje, men jeg finder ikke grund til at mistænke ham for at lyve om sin egen rolle.

28 Politiprotokol (herefter: ‘Fejø Politiprotokol’), den 3. juni 1881. Fejø Politiprotokol, RA.

29 Pontoppidan: *Retsmedicinske Forelæsnings*, 168-169.

30 *Brev fra Harry Lund til J. V. Ingerslev*, 22. april 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

Men nu, i juli 1883, var sagen nær sin opklaring. Det var Freuchen sikker på. På Femø var flere folk for ganske nylig stået frem og havde bevidnet, at en ung pige ved navn Ane Christiansen i efteråret 1880 var tydelig gravid. Ane var datter af den nok mest berygtede kvinde på Femø, Christiane Gotfredsen, som boede i en ussel lerklinet rønne på nordsiden af Femø. Den fattige, ugifte Gotfredsen havde i alt 3 uægte børn og var tit i søgelyset, når der var tyve på spil. Man mistænkte hende for jævnlige både at skjule tyve såvel som tyvekoster.

Den 25-årige pige, som den 17. juli om aftenen trådte ind på kontoret, lignede formentlig mest af alt et forskræmt barn.³¹ Hun ankom sammen med den betjent, der havde anholdt hende tidligere på dagen. Til stede på kontoret var desuden to retsvidner, denne aften sognefogeden Jens Poulsen og en gårdejer Johannes Christensen, der var nabo til Dommergården.

Ane var ikke særlig høj, temmelig kraftig af kropsbygning og havde konstant blikket rettet mod gulvet. Hun havde lyst hår og blå øjne. Alle beskrivelser af Ane betegner hende som enfoldig og underkuet af sin moder. Men hun beskrives også som en skikkelig og loyal tjenestepige, som hverken var løgnagtig eller letfærdig. Særlig folkene på den gård, hvor hun tjente i starten af 1880'erne, gav hende et godt skudsmål. I løbet af seks år havde Ane blot tjent to steder, hvilket tydede på, at hun var en vellidt arbejdskraft.³²

Men Freuchen så noget andet. Han så en barnemorderske. Som han havde ventet, nægtede hun nogensinde at have født noget barn. I stedet blev hun konfronteret med den historie, som Freuchen havde udtænkt. Han kunne se, at hun blev meget overrasket. Måske troede hun, at dommeren ville hjælpe hende. Men Freuchen sagde, at hun kunne blive spærret inde, lige ind til hun ville acceptere dommerens forklaring på hændelsesforløbet. Beviserne var overvældende, sagde Freuchen. Nu skete det, som han ventede på. Ane faldt helt sammen og tilstod, at hun ved fastelavnstid i februar 1881 havde født i dølgsmål på Fejø hos sin søster, Sofie. Yderligere "formanet til Sandhed" sagde hun ja til Freuchens påstand om, at valget af Fejø sikkert var begrundet i, at hun anså det for mere risikabelt at føde på hjemøen, Femø.³³

Herefter ændrede Ane ifølge Freuchen fuldstændig karakter. Det forbryderiske og unaturlige over hende forsvandt. Hun var blevet udfriet, og der kom noget

31 Her såvel som flere gange senere i teksten inddrages et element af mikrohistoriens abduktive karakter, Fritzboøger: *Mikrohistorie*, 108. Det betyder, at man fremlægger en tese eller beskriver et forhold ud fra erfaringsmæssigt perspektiv. Jeg ved grundlæggende ikke med nægelfast sikkerhed, om Ane var skræmt, da hun trådte ind på kontoret den 17. juli om aftenen. Men jeg kender talrige beskrivelser af Ane som frygtssom og underkuet og talrige beskrivelser af dommerens hårde fremfærd. Derfor mener jeg, at det mest sandsynlige er, at hun var skrækslagen. Man løber som historiker en risiko for ved brug af dette 'ledetrådsparadigme' at optræde som alvidende fortæller, men der er nærmere tale om en konsekvens af et bevidst narrativt greb om den historiske scene.

32 Fejø Politiprotokol, 28. juli 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

33 Fejø politiprotokol, 17. juli 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

naturligt og menneskeligt over hende igen. Freuchen mente sig i besiddelse af et særligt "inkvisitorisk blik". En helt særlig unik evne, der gjorde ham i stand til at få magt over enhver forbryders sind. Der var noget ved hans "ukunstlede" form, der gjorde det umuligt for en forbryder i længden at stå imod. Heller ikke denne gang havde denne evne svigtet ham. Han havde frigjort den unge pige fra det forbryderiske væsen, der havde holdt hende fanget, og nu kunne han befatte hende med omsorg og venlighed.³⁴

For en moderne læser lyder denne beskrivelse og selvopfattelse ganske opstyltet. Men løfter vi blikket, ligger en sådan opfattelse ikke langt fra datidens stereotyper om forhørsdommerens sjette sans. Lige siden Ole Kollerød-dagene i 1830'erne finder vi talrige skildringer og selvbiografier, der tegner billeder af inkvisitionsdommere omgivet af en nærmest magisk aura.³⁵

SOGNEFOGEDEN

Gårdejer Jens Poulsen, sognefoged på Fejøl, var med sit lokalkendskab birkedommerens øjne og ører i birket. Freuchen nærede blind tillid til Jens Poulsen og skrev endda senere til Kongen, som han anbefalede sognefogeden som dannebrogsmænd.³⁶

Men sognefogeden havde efter alt at dømme sin egen dagsorden. Ane havde allerede i 1881 været mistænkt. Når folk først nu var villige til at vidne mod hende på Femø, skyldtes det utvivlsomt, at Anes søster, Sofie, tidligere på året var blevet dømt for barnemord. Hun afsonede nu i Straffeanstalten på Christianshavn for at have kvalt sin fem dage gamle søn i december 1882. Den blot en ugegammel søn var døende og led voldsomt af feberkrampe, og for at udfri ham for smerterne, kvalte Sofie ham.³⁷

Men sognefogeden var ikke tilfreds med den tilståelse, Ane denne juli-aften netop havde givet Freuchen. I 1881 havde moderen, Christiane Gotfredsen, skrevet et brev til birkedommer Lund, hvori hun anklagede gårdmandsdatteren Julie Danielsen for at være barnemorderske. Gotfredsen mente nemlig, at Danielsen-familien stod bag rygter rettet mod hendes datter Ane. Gårdejer Rasmus Danielsen havde netop beskyldt Anes søster Sofie for et mindre tyveri af nogle tæpper.

Jens Poulsen indrømmede alt dette senere over for undersøgelsesdommer Ingerslev. Gotfredsens brev til Lund var oprindeligt anonymt, men Jens Poulsen op søgte Christiane Gotfredsen dagen efter og truede hende til at give sig tilkende som forfatteren. Han var udmærket klar over, at beskyldningerne mod Ane

34 Redegørelse fra Freuchen til Ingerslev 16. maj 1885, Fejøl-kommissionens Arkiv, RA. Der er tale om en længere redegørelse, hvor Freuchen i detaljer beskrev omstændighederne omkring Anes tilståelse.

35 Neergaard: *Morderne*; Lange: *Criminalsager*; Holm: *Forhørvirksomhed*; Brun: *Et Kriminalforhør*, 2-37.

36 Fejøl Birk Kopibog 1883-1893, 8.21884. Fejøl Birk, RA.

37 Fejøl politiprotokol, 7. december 1882. Fejøl Politiprotokol, RA.

havde baggrund i rygter, der afspejlede en strid mellem en af de mere velstående gårdmandsfamilier og en af de absolut fattigste og udstødte familier i birket.³⁸ Her tog sognefogeden sin standsfælles parti.

Men sagens rette sammenhæng fortalte han ikke Freuchen. Julies ære var blevet krænket, og sognefogeden ville tilsyneladende have hævn over Gotfredsen. Ud på natten til den 18. juli forlod Freuchen for en stund forhørslokalet på Dommergården, og sognefogeden fik i mellemtiden Ane til at tilstå, at det i virkeligheden var efter pres fra moderen, at hun havde kvalt sit barn og lagt det på kirkegården.³⁹ Det er værd at bemærke, at det ikke var retsvidners opgave at optræde som forhørsdommer. Men Freuchens valg af retsvidner afslørede tillige en dårlig dømmekraft. Frem for uvildige folk optrådte her enten hans egne loyale folk eller folk, der ikke turde sige dommeren imod. Eksempelvis måtte gårdejer Johannes Christensen indrømme, at han ikke greb ind over for sognefogeden eller klagede til birkedommeren. Han angav som forklaring, at han som forpagter "stod i et Afhængighedsforhold til Birkedommeren".⁴⁰

HÅNDLANGEREN

Politiassistent Jørgen August Schmidt var givetvis klar over, at han var på en papiirstynd mission. Han opfattede ikke optrinnet på Freuchens kontor lige så højestemt som dommeren og sognefogeden. Tidligere på dagen havde han hentet Ane på Lolland, hvor hun tjente på en gård uden for Sakskøbing. Den korte tid, han havde tilbragt med hende, gav ham indtryk af en pige, "der henhørte til den farlige Art af Individier, hvis Forklaringer ere upaalidelige af den Grund, at de i den Grad mangler Selvstændighed, at de stadigt indretter deres Svar paa de Spørgsmaal, der forelægges dem".⁴¹ Man kunne få hvilken som helst forklaring ud af Ane, som Schmidt forklarede til Fejðkommissionen senere.

Den 50-årige Schmidt var en erfaren og tilmed dekoreret politibetjent. Efter en længere karriere i hæren, senest som korporal, blev han i 1863 ansat som overbetjent i Københavns nye opdagelsespoliti. Senere blev han ansat som kriminalbetjent i Bregentved-Gisselsfeld Birk. Herfra blev han i 1882 kontaktet af Freuchen, der ønskede og havde fået amtets bevilling på assistance.⁴²

Der var ikke meget, der reelt pegede på Ane. For 50 kr. i dusør havde en skomagerfamilie på Femø vidnet på Anes graviditet, men Ane var i forvejen ret kraftig,

38 Det kan tilføjes, at Sofies svigermoder var Fejøs berygtede 'kloge kone', Karen Siø Nielsen, som var kendt for at have råd og diverse remedier klar til unge piger i uønskede omstændigheder.

39 Jens Poulsen indrømmer først dette under Fejðkommissionens undersøgelse. Sognefogedens rolle bekræftes af flere andre vidner, herunder Christiane samt medlemmer af Danielson-familien.

40 Ingerslevs rapport, 276. Fejð-kommissionens arkiv, RA.

41 Ingerslevs rapport, 118. Fejð-kommissionens arkiv, RA.

42 Maribo Amts Arkiv, Journalsag 1882-278/10. Maribo Amts arkiv, RA.

og det kunne lige så vel have været blegsot, der havde givet hende et blegt og opustet udseende.⁴³ Ikke desto mindre skrev Schmidt en politirapport samme aften, den 17. juli, hvori det fremgik, at Ane havde tilstået og redegjort for hele forløbet allerede i Slemminge.⁴⁴ Det gjorde hun nu ikke. Det var først efter, at Schmidt i arresten i Sakskøbing havde truet hende med at lade hende bure inde for evigt, at hun efter flere timers afhøring gav efter hen på eftermiddagen.

Dagen efter fik Schmidt til opgave på ny at afhøre Ane og skrive en ny rapport. Det var kommet frem under nattens forhør, at moderen var den reelle anstifter til barnemordet. Ane var fuldstændig mundlam, så Schmidt måtte nedskrive dommerens og sognefogedens historie om hændelsesforløbet. Freuchen vurderede, at det må have været for risikabelt at føde i et hus midt i Vesterby på Fejø. Sofies mand, arbejdsmanden Anton, kom jo hjem til huset hver aften efter arbejde. Forbrydelsen måtte være sket på åben mark. Den endelige rapport, dateret den 19. juli 1883, indeholder den version, som Ane og moderen senere blev dømt på. Med egne ord skulle Ane have udtalt til Schmidt, at hun i sommeren 1880 var blevet gravid med en karl på Femø, som ikke ville stå ved faderskabet. Karlen var senere rejst fra øen. Hendes moder mente ikke, at der var andet at gøre end at dræbe barnet ved fødslen. Da denne nærmede sig i december 1880, tog først Ane og nogle dage senere moderen over til søsteren på Fejø. Derefter begav de sig sammen til kirkegården. Ane fødte midt om natten mellem den 18. og 19. december på åben mark, hvorefter hun som moderen befalede, kvalte barnet. Moderen bragte det til kirkegården, hvorefter de sammen tog tilbage til Femø den følgende dag.⁴⁵

Men, som Schmidt senere indrømmede, sagde Ane ingenting selv. Han var nødt til at skrive en tekst, som Ane til sidst blot nikkede til, uden at Schmidt i det hele taget var klar over, om hun forstod indholdet.⁴⁶ Schmidts rapporter var således udtryk for manipulation. Ifølge politiprotokollen skal Ane have angivet som årsag til, at hun i første omgang nævnte Sofie og Antons hus som fødested: "Det var fordi hun ansaa det for mere strafværdigt at føde paa aaben Mark end i et Hus, da der synes at være noget dyrisk over at føde under aaben Himmel".⁴⁷ Ordene var formentlig lagt hende i munden af Freuchen, der havde brug for en forklaring på, hvorfor Anes forklaring var ændret på afgørende punkter vedrørende fødestedet.

43 Under Fejøkommissionens arbejde bekræftede en læge ved navn Halvorsen i Sakskøbing, at han havde ordineret Ane medicin imod blegsot i 1880.

44 Politiassistent Jørgen August Schmidts rapport, 17. juli 1883. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

45 Datoen fastlagde Freuchen efter at have undersøgt færgemand Lars Jørgensens protokol. Færgemanden kunne ikke selv erindre noget. Men hans protokol viste, at den 19. december var den eneste dag den måned, hvor to personer *på samme tid* var færget over mellem Fejø og Femø.

46 Ingerslevs rapport, 28. april 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

47 Fejø politiprotokol, 19. juli 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

TILSTÅELSE SOM EN UDVEJ

Anes moder havde i et brev et par dage før advaret hende mod at give efter for det tryk, birkedommer Freuchen ville lægge på hende. Christiane, der vidste, at Schmidt ledte efter hende, skrev:

Vær fast Anna og lad dig ikke forraade eller forlokke, men lad dem prædike for dig saa meget de vil, saa maa du passe nøie paa hvert Ord som du siger og tenk først over hvad du svare. De vil sige til dig at du skal ikke lide Straf eller noget naar blot du vil sige det men det skal du ikke bryde dig om. Det gjør de alligevel naar først de faar dig til at sige hvad de vil have. Men Anna, du ved med dig selv, at du er ere uskyldig i det som de paa-legger dig og du maa ogsaa holde paa din Ære saelenge som Vorherre giver dig din Forstand og holder dit Hoved oppe.⁴⁸

Men det gik op for Ane i løbet af den 17. juli, at der kun var en måde at få den-
ne mareridtsagtige dag til at stoppe. Og det var ved at tilstå. Da hun havde gjort
det, ændrede alt sig. Dommeren var pludselig venligheden selv, og i de følgende
to dage, da hun boede hos Freuchen på Dommergården, oplevede hun kun, at han
behandlede hende godt. Så længe hun spillede rollen som angrende forbryder, var
alt godt.⁴⁹

“Jeg har aldrig født”, sagde Ane som det første, da hun nogle dage senere an-
kom til Maribo Arresthus den 21. juli 1883.⁵⁰ Arrestforvarer Henrik Petersen tro-
ede hende ikke. Han vidste godt, at hun have tilstået ovre på Fejø. Men pigen blev
ved. Ane sagde gentagne gange, at hun ville blive fri, når blot en “rigtig Distrikts-
læge” ville undersøge hende, som hun udtalte. Lægen på Fejø havde nemlig slet
ikke undersøgt hende, blot skrevet erklæring om at hun havde født.⁵¹ Byfoged Jo-
hannes Marcher tilså hende også i arresten og var forbløffet over hendes påstand
om, at man i København ville få sandheden at vide. Men heller ikke han gjorde no-
get. Der forelå en tilståelse!⁵²

Ane så ingen anden udvej. Alle talte om, at hun ville ende i straffeanstalten i
København. Her måtte der være hjælp. Den svære opgave var nu at få moderen til
at indse, at en tilståelse var den eneste mulighed for at komme ud af Freuchens
kløer. Det kan lyde som en besynderlig plan, men her skal man huske på, at en in-
kvisit intet juridisk forsvar havde over for en ensidig dommer.

48 Brev fra Christiane Gotfredsen til Ane Christiansen, 15. juli 1883. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

49 Det er værd at bemærke, at Ane senere over for Ingerslev egentlig ikke rettede anklager mod Freuchen, som behandlede hende godt efter tilståelsen. Derimod fremstilles sognefogeden Jens Poulsen og betjent Schmidt som de egentlige plageånder.

50 Ingerslevs rapport, 8. maj 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

51 Her skal det bemærkes, at den lokale Fejø-læge, N.C. Heerfordt, først skrev erklæring på Anes stedfundne fødsel den 19. juli – det vil sige *efter* tilståelsen!

52 Brev fra J. Marcher til J. V. Ingerslev, 11. maj 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

Undersøgelsesdommer Ingerslev afhørte senere Ane i april 1885. Han spurgte, hvordan hun turde løbe risikoen for at kaste både sig selv og moderen ud i lange tugthusstraffe. Ane svarede Ingerslev, at det var den eneste mulighed, "således at altså det onde, for hvilket hun og moderen ville udsætte sig ved at tilstå sig skyldige i en forbrydelse, de ikke havde begået, kun ville være forbigaaende".⁵³

Det kunne lyde som en efterrationalisering, men hendes adfærd i julidagene 1883 tyder på, at hun over for Freuchen foregav at være den angrende skyldige, samtidig med at hun havde en ide til, hvordan moderen og hun selv kunne reddes. Materialet tegner et andet billede end en enfoldig pige uden åndsevner. Hun udpegede en karl ved navn Rudolf som barnefader. Hun vidste, at han var rejst fra øen i 1881, fordi han ikke længere kunne finde arbejde på øen.⁵⁴ Ane pegede, som hun forklarede undersøgelsesdommer Ingerslev, bevidst på Rudolf, idet hun dermed slap for at bringe en lokal karl i problemer.

CHRISTIANES TILSTÅELSE

Arresthuset på torvet i Sakskøbing var slemt nok, som det var. Gammelt og usselt med fugtige og mørke celler. Efter sigende ganske nyttigt, når en genstridig inkvisit skulle knækkes.⁵⁵

Arrestforvarer Johan Olsen besluttede dog at lægge ekstra pres på Christiane Gotfredsen, der sad på bekendelse. På trods af at selv datteren Ane allerede dagen efter sin egen tilståelse havde opfordret moderen til at tilstå, afviste arrestanten hårdnakket, at hendes datter nogensinde havde født et barn. I starten af august 1883 havde Freuchen afhørt Christiane flere gange, ofte til sent ud på aftenen. Det lille forhørslokale lå i stueetagen, og ofte måtte Olsen rydde pladsen udenfor for nysgerrige. Freuchen var meget højlydt, og det tiltrak opmærksomhed i de sene aftentimer. Gotfredsen klagede over stærke bensmerter, formentlig årebetændelse. Men derfor mente distriktslæge i Sakskøbing, Otto Heyn, alligevel, at hun kunne holde til at stå op de mange timer, forhørene varede. Både Olsen og Heyn var enige om, at det hun led mest af, formentlig var "Samvittighedsnag".⁵⁶

Der er ingen tvivl om, at der var tale om et drama. Allerede den 2. august, da Gotfredsen på ny havde nægtet alt, havde Freuchen taget Ane med til arresthuset i Sakskøbing. Her sagde Ane: "Nej, moder, det nytter ikke at benægte, lad os lide straffen for vi har forset os".⁵⁷ Herefter måtte arrestforvarer Olsen holde Gotfredsen tilbage, da hun i raseri, råbende og skrigende, overfaldt sin datter. Gentagne gange forsøgte Ane at få sin moder til at tilstå. Moderen blev omvendt mere og mere desperat. Ved et senere forhør sagde hun ifølge referatet i forhørsprotokol-

53 Ingerslevs rapport, 9. april 1885. Fejø-kommissionens arkiv, RA.

54 Fejø politiprotokol, 21. juli 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

55 Beskrivelse af Sakskøbing arrest i *Lolland Falster Folketidende* 25. oktober 1883.

56 Fejø politiprotokol, 2. august 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

57 Fejø politiprotokol, 2. august 1883. Fejø Politiprotokol, RA.

len: "Jeg ønsker, at Anna maatte knække hvert Led paa sig, og at hver Blodsdraabe matte flyde ud af hende".⁵⁸

En dag besluttede arrestforvarer Olsen at tilkalke vinduet i Gotfredsens arrest. Så var cellen så godt som bælgmørk hele døgnet. Samtidig satte distriktslæge Heyn hende på en mælkekur, hvor hun som eneste kost fik letmælk. Et par uger senere, da hun stadig fastholdt sin uskyld, blev det ændret til vand og brød. De udtalte begge senere, at dette var helt almindelig praksis for at få arrestanterne til at tilstå. Desuden skete det ikke på Freuchens foranledning.⁵⁹

Det er ikke muligt at afklare, om Heyn og Olsen var klar over, at de her handlede ulovligt. Reglerne for tvangsmidler var oprindeligt formuleret i et reskript fra 1795. Bortset fra at tortur var blevet afskaffet i 1837, indeholdt reskriptet stadig regler om, at tvangsmidler, som eksempelvis vand og brød eller længere vare-tægtsarrest, alene var tilladeligt over for den inkvisit, der overhovedet ikke ville sige noget til retten. Ifølge inkvisitionsprincippet var det således, at man havde pligt til at sige noget, der kunne bidrage til sandhedens opklaring. Ingen kunne påkalde sig retten til tavshed. Men som strafferetseksperter Carl Goos påpegede, var tvangsmidler ikke tilladte for at fremtvinge en *bestemt* udtalelse (altså tilståelse).⁶⁰ Christiane Gotfredsen havde derimod igen og igen udtalt sig under forhør og nægtet sin og datterens medvirken til barnemord. Til sidst lod arrestforvarer Olsen borgere fra Sakskøbing opsøge Christiane i arresten for at 'overtale' hende til at tilstå.

DOMMEN

Efter to måneder bukkede Christiane under, og Freuchen fik sin tilståelse den 15. september 1883. Sagen overgik nu til Maribo Amt, der formelt skulle rejse tiltalen. Men med to tilståelser var det en formsag. Inkvisitionsprincippet kritikerne hævdede, at forhørsdommerne var "magtstjålne" i jagten på tilståelser, da dommerne her sikrede sig imod krav om nye forhør og i det hele taget undgik sagførerindblanding i sagerne.⁶¹

Under alle omstændigheder undgik også Freuchen at blive kigget over skulderen. To Maribosagførere Carl Zwick og J.O. Fasting beskikkedes som henholdsvis aktor og defensor. Intet tyder på, at de så meget som talte med Ane eller Christiane. De skrev hver en indstilling til dom, hvor de begge anbefalede, at de to kvinder blev dømt efter straffelovens §192 om barnemord. Her fandt man grundlag i straffelovens §52, der foreskrev, at den, der på afgørende og kraftig vis anstifter til en forbrydelse, skal straffes på samme måde, som den, der udfører gerningen.

58 Fejøl politiprotokol, 27. august 1883. Fejøl Politiprotokol, RA.

59 Ingerslevs rapport, 24. april 1885. Fejøl-kommissionens arkiv, RA.

60 Goos: *Kriminal-Proces*, 106.

61 Glarbo: 'Manglerne', 42.

Strafferammen var fra to år til livstid. Begge sagførere anbefalede dog en streng straf til moderen, Christiane Gotfredsen.⁶²

Men Freuchen ønskede et andet grundlag for strafudmålingen. Da extraretsdommen i overværelse af fire læge meddomsmænd samt Maribo-sagførernes fuldmægtige faldt den 23. november 1883, idømte Freuchen Christiane Gotfredsen dødsstraf efter manddrabsparagraffen, §190. Ane blev idømt tugthusstraf i fem år efter barnemordsparagraffen.⁶³

Ved straffeloven af 1866 var forbrydelsen barnemord med lavere strafferamme blevet udskilt fra manddrabsparagraffen med den begrundelse, at der kunne være tale om formildende omstændigheder med tanke på de unge kvinders ulykkelige situation, hvis de var gravide og stod uden barnefader.⁶⁴ Men som Freuchen argumenterede, kunne formildende omstændigheder alene gælde den gravide kvinde og ikke en *anden* person, der måtte have tilstået at være anstifter af drabet, i dette tilfælde moderen. Derfor skulle Christiansen idømmes lovens strengeste straf og have sit liv forbrudt.

Fejøsagen var den første, der afprøvede straffelovens paragraffer i en sådan situation. Da sagen i oktober 1884 nåede Højesteret, blev denne fortolkning lagt til grund for Højesterets stadfæstelse.⁶⁵ Således var der reelt skabt præcedens, om end det medførte den underlige situation, at en anstifter af barnemord blev straffet langt hårdere end den egentlige barnemorderske.⁶⁶

Da Ane fik dommen læst op, erklærede hun sine tilståelser for falske, da det gik op for hende, at moderen var blev idømt dødsstraf. Men Freuchen forsikrede hende om, at Kongen på Højesterets anbefaling ville benåde moderen, der så ville få livstidsfængsel i stedet. Siden 1861 havde man ikke henrettet dødsdømte kvinder. Således forsikret fastholdt Ane sin tilståelse. Freuchen misforstod situationen. Han mente, at hun nu ved at gribe til en løgn troede, at hun kunne redde sin moder.⁶⁷ Ane ville derimod blot sikre sig, at moderen ikke kom under skarpretterens økse, førend Ane havde fået dem begge rensat for enhver mistanke.

Den 29. november 1883 udstedtes som ventet den kongelige benådning, hvor Christiane i stedet for at møde skarpretter Theodor Seistrups økse, "skal hensesættes til Tugthusarbejde på livstid".⁶⁸ I december blev Ane og hendes moder afleveret på straffeanstalten på Christianshavn. Her blev de to kvinder modtaget af fængselslægen, Dr. Christian Tryde, som navnlig lagde mærke til, med hvilken kraft de begge to hævdede sig uskyldige og krævede en ny lægeundersøgelse af Ane. Både Anes og moderens opførsel i fængslet var upåklagelig, men ved enhver

62 Journalsag 1883-100/185. Maribo Amts arkiv, RA.

63 Fejølpolitiprotokol, 23. november 1883. Fejølpolitiprotokol, RA.

64 Nielsen: *Letfærdige Qvindfolk*, 208.

65 Højesterets Voteringsprotokol, 29. oktober 1884. Højesterets arkiv, RA.

66 Goos: *Strafferet*, 119.

67 Fejølpolitiprotokol, 27. november 1883. Fejølpolitiprotokol, RA.

68 Journalsag nr. 1883-100/185. Maribo Amts arkiv, RA.

given lejlighed fremsatte de dette krav over for fængslets personale. Til sidst gav fængslets inspektør, justitsråd Frederik Bruun, efter og lod Tryde foretage en undersøgelse af, hvorvidt Ane havde født et fuldbårent barn.⁶⁹

Undersøgelsen af Ane blev foretaget i marts 1885 og var en fuldstændig afvisning af distriktslægens erklæring fra juli 1883. Det første og afgørende punkt var, at hymen – dvs. mødomshinden – var ganske intakt. Hans undersøgelser viste, og dette blev støttet af Sundhedskollegiet samt af en overlæge fra Fødselsstiftelsen, at Ane Christiansen aldrig havde født et fuldbårent barn. Det var ganske enkelt umuligt at forestille sig.⁷⁰

FEJØ-KOMMISSIONEN

Midt under forfatningskampen havde justitsminister Johannes Nellemann fra Højre en klar politisk interesse i at inddæmme en mulig retsskandale. Retspolitikken og navnlig retsplejen var genstand for strid. Estrups regering blev ofte anklaget for at have politiske motiver bag udnævnelse af særlige kommissionsdommere eller for den sags skyld dommere til Landsover- samt hof- og stadsretten i København.⁷¹ *Juristen* Nellemann var egentlig tilhænger af, at inkvisitionsprincippet burde afløses af et anklageprincip.⁷² I 1880 fremlagde han som justitsminister et lovforslag, som indeholdt elementer af anklageprincip, men i 1881 blev dette forslag (reelt til mange Venstrejuristers forbitrelse) ramt af Chresten Bergs visnepolitik, hvilket reelt indebar lovgivningsstrejke på området.⁷³ I takt med radikalisering af det politiske klima endte *politikeren* Nellemann omvendt med at forsvare systemet og stå som oppositionens skydeskive for kritik af en forældet og brutal strafferetspleje. Forfatningskampens magtpolitik overtrumfede juristens skepsis.⁷⁴ I lyset af den retspolitiske kontekst forekommer nedsættelsen af

69 Journalsag 1885/242. Christianshavn Straffeanstalts arkiv, RA.

70 Domssag 10. maj 1886: Lægeerklæring fra Christian Tryde, 26. marts 1885. Højesterets arkiv, Domssager, pk. 3128, RA.

71 Enevældens hyppige brug af kommissionsdomstole fortsatte ind i folkestyrets tidsalder. Der var tale om særdomstole, der blev nedsat af regeringen uden om de ordinære domstole. Det var demokratisk set en anomali, men det var muligt, så længe Grundloven ikke indeholdt bestemmelser om adskillelse af retspleje fra forvaltning.

72 Allerede i sin bog om retspleje i 1868 udtalte Nellemann principiel kritik af inkvisitionsprincippet, se Pedersen: *I Kommissionens klør*, 22-23.

73 Johansen: *Kriminel Retspleje*.

74 Det mest slående eksempel på, hvordan den retspolitiske debat således radikaliserede og polariserede sindene, er den legendariske forhørsdommer, Nicolai Sylow. Sylow var uddannet jurist og startede sin karriere på Københavns Universitet, hvor målet var en akademisk karriere. Han gjorde sig offentligt bemærket i en artikelserie i *Berlingske Tidende* i december 1880, hvor han til støtte for et nyt lovforslag rettede en sønderlemmende kritik mod inkvisitionsprincippet. Senere, da den akademiske karriere glippede, slog han ind på forhørsdommervejen og blev byfoged i Korsør. Justitsminister Nellemann udpegede ham talrige gange til at stå i spidsen for særdomstole i komplicerede brandstiftelsessager, da en epidemi af ildebrande strøg over landet i 1880'erne og 1890'erne. Her fik han ry for at være en særdeles barsk inkvisitionsdommer, se Smith: *Hvem var Sylow?*

Fejøl-kommissionen indlysende. Der var ingen grund til at overlade initiativet til dagbladet *Politiken*.

Leder af Fejøl-kommissionen assessor Jacob Vitus Ingerslev havde ikke været længe på Fejøl, førend han klart måtte afvise enhver mistanke mod Ane og hendes moder. Først og fremmest talte fængselslæge Trydes erklæring sit klare sprog. Ingerslev fandt i øvrigt ved at læse i kirkebogen ud af, at et familiemedlem til Christiane Gotfredsen var død på fattiggården netop natten mellem den 18. og 19. december 1880. Vidner på Femøl kunne nu fortælle Ingerslev, at både Ane og Christiane var kommet til fattiggården meget tidligt på morgenen den 19. december – på et tidspunkt, hvor de ifølge politiprotokollen næppe endnu havde forladt Fejøl.

Da Ingerslev samtidig ved at afhøre sognefoged Jens Poulsen fik hele historien om, hvordan beskyldningerne mod Ane havde rødder i en banal nabostrid, var enhver tvivl borte. Beskyldninger om stjalne tæpper var vokset til en sag, hvor landets højeste domstol endte med i første omgang at stadfæste en dødsdom over en uskyldig kvinde.

Ingerslev havde fået et klart billede af Freuchens tankegang og forhørsmetoder. Freuchen havde været besat af tanken om fosterfordrivelsler og barnemord i birket. Et sted skriver Ingerslev, at Freuchen næppe kunne betragte en familie med blot et enkelt eller to børn uden at spekulere i, om ikke det skyldtes succes med fosterfordrivelsler eller det, som var værre.⁷⁵ Hans indstilling til justitsministeren lød således:

Ligesom jeg allerede, ved inden min Ankomst til Fejøl kritisk at gennemgaa Forhørene i de Sager, hvis fornyede Undersøgelser er overdraget Kommissionen, fik en bestemt Formodning om, at Birkedommer Freuchen næppe var ganske normal i aandelig Henseende, saaledes er denne min Formodning senere under mit Ophold paa Øen, efter at jeg har haft Lejlighed til dels at sætte mig nøjere ind i hvad der er passeret i hine Sagers Behandling, dels jævnlig personligt at forhandle med Birkedommeren, dels endelig at blive bekendt med den almindelige Mening og Stemning blandt Øens Befolkning, bleven i Høj Grad bestyrket.⁷⁶

Ingerslev begrundede i detaljer, hvorledes alle domme i de behandlede sager var baseret på Freuchens sygelige fantasi og højst kritisable forhørsmetoder. Ingerslev sluttede af med at anbefale, at birkedommer Freuchen skulle indlægges "til Observation paa et Sindssygehospital".⁷⁷

Det er værd at bemærke, at Ingerslev kun havde fokus på at isolere problemet til Freuchen. Ingerslev forbigik aldeles at påtale en række kritisable forhold, hvor sognefoged, politiassistent, distriktslæge og arrestforvarer havde gjort en uhel-

75 J.V. Ingerslevs noter, udat. Fejøl-kommissionens arkiv, RA.

76 1. Kontor, journalsag nr. 1885-M2795. Justitsministeriets arkiv, RA.

77 1. Kontor, journalsag nr. 1885-M2795. Justitsministeriets arkiv, RA.

dig figur. Desuden må det ikke glemmes, at ganske mange på Fejø havde al mulig grund til at tage afstand fra Freuchen, *efter* skandalen var en realitet.

Men hemmeligstemplet som Ingerslevs endelige rapport var, kom disse forhold aldrig i sin fulde udstrækning frem for offentligheden. Ingerslevs mål var at isolere problemet til en mentalt utilregnelig dommer, således at selve 'systemet' stod uberørt tilbage. Ingerslev var ministeriets mand. Justitsministeriet havde ingen interesse i at give strafferetsplejens kritikere mere ammunition end højest nødvendigt.

Birkedommeren blev i juli 1885 indlagt til observation i juli 1885 på Øststifternes Sindssygeanstalt. Overlæge Hans Fürste afgav i november en erklæring på, at Freuchen under sit ophold på Fejø havde udviklet en "sindssyg Excitation".⁷⁸

Ane og Christiane blev løsladt den 29. juli 1885 og forlod straks København for at vende tilbage til Femø.⁷⁹ Efter særlig kongelig bevilling genoptog Højesteret sagen, og den 10. maj 1886 faldt afgørelsen: Ane og Christiane skulle være fri for tiltale. Men det var tydeligt en samling pinligt berørte højesteretsdommere, der var samlet omkring det berømte hesteskoformede bord på førstesalen i Bernstorffs gamle palæ i Bredgade i København. Nogle dage forinden dommen, den 7. maj, voterede Højesteret. Dommer Christian Sophus Klein udtalte: "Sagen er højst uhyggelig og er en levende Illustration af, hvad en energisk Forhørsdommer er i Stand til, uden at han behøver at være gal – blot han har faaet et skjævt Blik på Sagen".⁸⁰ Det var reelt systemet, der for Klein var det store problem. Det var et sørgeligt indblik i den kriminelle retsplejes forfatning, lød det fra andre dommere. Højesteretsdommer Peter Christian Buch mente som et stort flertal af dommerne (13 mod 4), at sagen kunne optages til Højesteretsdom på ny med det forbehold, at sagen vel at mærke ikke skulle omhandle de forhold, "der var udvist af Arrestforvarer, Politibetjent og Læger".⁸¹ Det synes der at have været tilslutning til. Højesteret, der kendte detaljerne i Ingerslevs rapport, stillede sig bag Justitsministeriets tilsløring af store dele af sagen.

Dommens præmisser, som modsat den hemmelige votering kunne læses i *Højesteretstidende* kort tid efter domsafsigelsen, var rensset for alle udsagn, der kunne hvirvle mere støv op i sagen. Her holdt Højesteret sig til den mest bekvemme forklaring – at dommeren var sindssyg.⁸²

Dagbladet *Politiken* dækkede sagens offentlige procedure i Højesteret den 10. maj og bemærkede, at ingen blev tiltalt i sagen. Spydigt hed det endvidere, at Freuchen kunne prise sig lykkelig for at have fået papir på sin utilregnelighed.⁸³

78 Journalsag 1885/3583. Lægeerklæring fra Overlæge Theodor Hans Fürste, 12. november 1885. Øststifternes Sindssygeanstalts arkiv: Lægeoplysninger, Mænd og Kvinder, RA.

79 *Social-Demokraten* 30.7.1885.

80 Højesterets Voteringsprotokol, 7. maj 1886. Højesterets arkiv, RA.

81 Højesterets Voteringsprotokol, 7. maj 1886. Højesterets arkiv, RA.

82 *Højesteretstidende* 1886, 178.

83 *Politiken*, 11.5.1886.

I modsat fald kunne han have set frem til en alvorlig straffesag. Året efter blev Freuchen endelig officielt afskediget "i Naade og med Pension".⁸⁴ Han satte aldrig fod på Fejø igen.

HØJESTERETS ØMME TÅ

Fejøsagen har siden hjemsøgt skiftende Højesteretspræsidenter, der har haft ondt ved at erkende, at Højesteret i 1884 stadfæstede en dødsdom over en tilsyneladende uskyldig kvinde. Mest omfattende er dette aspekt behandlet i Troels G. Jørgensens artikel fra 1938. Jørgensen hæfter sig i første omgang ved, at der nogle årtier efter sagen opstod en retsmedicinsk diskussion om, hvorvidt man i det hele taget kan bruge sagens lægeerklæringer som fældende beviser på noget som helst. Den anerkendte professor i retspsykiatri, Knud Pontoppidan, fremhævede i en afhandling fra 1907, at man ikke kunne afvise en *teoretisk* mulighed for, at en kvinde kan føde et barn uden at mødomshinden tager skade og brister.⁸⁵ Troels G. Jørgensen benyttede denne udtalelse til at holde liv i mistanken mod Ane for at redde lidt af Højesterets ære. Måske var den første Højesteretsdom fra 1884 ikke forkert! Jørgensen såvel som Pontoppidan synes at stå tilbage med den vurdering, at Fejøsagen måtte henstå 'uafgjort'. Troels G. Jørgensen formulerede det således:

Naar de to paa deres egne Tilstaaelser dømte Kvinder havde været uheldige ved at blive stillet overfor den saa ensidigt indstillede Forhørsdommer, kan de omvendt siges at have været heldige med Hensyn til den overordnede retsmedicinske maaske ogsaa ensidige Bedømmelse, saaledes at de to Fejl i nogen Maade ophæve hinanden.⁸⁶

Desuden mindede Jørgensen sine læsere om, at Højesteretsdommen fra 1886 alene fastslog "og kun behøvede af fastlaa, at der ikke var fuldt Bevis for Skyld, ikke at der laa Modbevis".⁸⁷ Trods Sophus Kleins hjertesuk valgte Højesteret tilsyneladende en afledende formulering, der alene handlede om tiltalefrafald. Selvom fængselslæge Chr. Trydes lægeerklæring, entydigt støttet af Sundhedskollegiet, spillede en uhyre stor rolle i sagen, forblev Freuchens sindstilstand det afgørende moment for tiltalefrafald i Højesterets sagsfremstilling. Når Trydes erklæring alligevel ikke i Troels Jørgensens tolkning af dommens præmisser optrådte som modbevis, efterlod det Ane og hendes moder som "ikke-dømte" – hvilket teknisk set ikke var det samme som at være "renset for beskyldninger". Troels G. Jørgensen fandt støtte til denne tolkning i en anden dom, der var afledt af Fejø-sagen.

En hidsig Højesteretspræsident Niels Lassen skabte stor debat, da han i 1913 under en ophedet debat med Socialdemokratiet udtalte til *Nationaltidende*, at

⁸⁴ *Politiken*, 10.2.1887.

⁸⁵ Pontoppidan: *Retsmedicinske Forelæsninger*, 125-133.

⁸⁶ Jørgensen: 'Fejøsagen', 57.

⁸⁷ Jørgensen: 'Fejøsagen', 58.

Højesteret aldrig havde dømt en beviseligt uskyldig person. I den forbindelse pointerede han, at 'Fejøs-pigen' helt sikkert var skyldig.⁸⁸ Journalist Marius Wulff fra *Social-Demokraten* fandt nu frem til Ane, der her mange år efter boede som en ældre fattig enke i et lille hus på Nord-Falster. På alle avisforsider blev hele Fejøsagen rullet op igen. Selv den gamle, næsten 80-årige birkedommer Freuchen, der levede en affældig tilværelse på et pensionat på Vesterbro, blev opsøgt for et interview (uden at han dog ville udtale sig). På vegne af Ane anlagde *Social-Demokraten* sag mod Højesteretspræsident Niels Lassen for æresfornærmelse ved Københavns Kriminal- og Politiret. Lassen blev dog pure frifundet den 4. april 1914, og i præmisser for dommen kunne man læse, at han havde "haft tilstrækkelig Føje til at fremsætte sin Udtalelse".⁸⁹ Dommen var således et udtryk for, at heller ikke Københavns Kriminal- og Politiret antog Chr. Trydes berømte lægeerklæring som afgørende 'modbevis' i sagen.

Her bør det tilføjes, man som tiltalt i inkquisitionens dage nærmest var skyldig indtil det modsatte var bevist.⁹⁰ Netop dette mente Jørgensen, at man kunne tvivle på reelt var sket i Fejøsagen.

KONKLUSION OG FORSKNINGSPERSPEKTIVER

Myndighedernes mørklægning af de problemer, som en kulegravning af Fejøsagen reelt afdækkede, og som Højesteret smerteligt erkendte bag de lukkede døre, er ganske tydelig. Alt tyder på, at systemet, det politiske såvel som det juridiske, i denne sag undersøgte og frikendte sig selv. Det er en forholdsvis enkel konklusion på det retspolitiske spil om Fejøsagen og den historie, der så at sige blev den officielle.⁹¹

Jeg vil dog nærmere fremhæve andre konklusioner af denne mikrohistoriske tilgang til Fejøsagens kildemateriale. Mig bekendt var den franske politiske filosof Alexis de Tocqueville den første, der klart og tydeligt formulerede det synspunkt, at et lands retspleje til enhver tid afspejler væsentlige træk ved et lands

88 Nørregaard: 'Offentligheden', 463.

89 *Ugeskrift for Retsvæsen* 1914, 863.

90 Kraftigt tilskyndet af Fejøsagen, og især Sophus Klein, der også var folketingsmedlem for Venstre, vedtog Rigsdagen i 1888 en lov om erstatning for uforskyldt varetægtsarrest. Såfremt en person efter tiltalefrafald ved sagsanlæg kunne fremvise positivt modbevis, der gjorde det klart, at man uden tvivl var uskyldig, kunne der blive tale om erstatning for varetægtsarrest. Det kunne eksempelvis være, hvis en anden afsløredes som den reelt skyldige. Hvis imidlertid ikke dette modbevis kunne fremlægges i retten, faldt kravet bort, da man i princippet stadig kunne være skyldig. I 1919 fastslog den nye retsplejelov, at man altid i princippet var berettiget til erstatning for uforskyldt varetægtsarrest, med mindre den offentlige anklagemyndighed var i stand til at bevise, at der trods tiltalefrafald stadig eksisterede en teoretisk mulighed for skyld. Først da anerkender strafferetsplejens regelsæt i princippet, at man er uskyldig til det modsatte er bevist. For en diskussion af 1888-loven, se Hein: *Vore Dommere*, 41-59; Munch-Petersen: *Retspleje og Kultur*, 40-41.

91 Halkier: *Rets-reformen*, 23-24. Halkier var højesteretssagfører og medlem af Folketinget for Højre. Han fremstod som en af inkvisionsprincippets ivrige fortalere i samtiden.

kultur.⁹² Rettens pleje er ifølge dette perspektiv ikke, som inkvisitionsprincipets fortalere hævder, blot et praktisk redskab for "tyve-trækkere" i kriminalretten.

Freuchens rolle i Fejøsagen kan man naturligvis ikke tilsidesætte. Og hans psyke spillede afgjort ind på sagen. Mentalerklæringen tegner et billede af en person med en ensopret tankegang, en naiv idealist, og en person med en udpræget usikkerhed i forhold til sociale relationer. Mødet med alvorlige straffesager, som han ikke havde haft erfaring med som prokurator i Fakse, udløste tilsyneladende en psykisk reaktion.

Men Freuchen er lige så lidt som alle andre forhørsdommere lig med selve systemet. Denne artikel har som nærstudie afsløret en række komplekse forhold, der ligger under dommer-niveau. Dommeren havde på papiret en umådelig magt i 1800-tallets straffesager. Men det var omvendt en skrøbelig magt, der netop i kraft af mangel på gennemsigtighed og kontrol, også fra dommerens egen synsvinkel, kunne slå om i sin modsætning. Freuchen blev manipuleret i lige så høj grad, som han selv manipulerede. Sognefoged Jens Poulsen udnyttede via sit lokalkendskab dommeren til at afgøre en social konflikt på øen, og betjent Schmidt leverede de politirapporter, der bekræftede Freuchens teorier til trods for, at Schmidt tvivlede på sagens grundlag.

Fejøsagen var på mange måder ekstraordinær, men på andre måder måske ret ordinær i relation til de aktører, der virkede rundt om Freuchen. For arrestforvareren og distriktslægen i Sakskøbing var behandlingen af Christiane at regne for 'business as usual'.

Denne artikel peger på anvendeligheden af en mikro-retshistorisk tilgang som supplement til mere traditionel retshistorie. Fokus på retspraksis og retskultur kan udvide vores forståelse af retsvæsenets historie i århundredet forud for den store retsreform i 1919. Det er afgørende at analysere straffesagernes aktører på deres egne ord og handlinger. Hvis man som historiker går ud over at betragte Ane som enten skyldig eller uskyldig, men derimod ser hende som handlende aktør, får man som historiker en dybere fornemmelse af, hvordan hendes adfærd skal fortolkes og tilskrives mening. Freuchens tilstand gør Fejøsagen temmelig speciel og ikke repræsentativ for afgørelser af straffesager i 1800-tallet. Men vi kan være ret sikre på, at der i alle sager foretages handlinger eller siges ord, som tillægges, eller af historikeren kan 'aftvinges', en mening. Her ligger perspektivet for en retskulturs historie.

Ligeledes inspireret af Tocqueville hævdede Erik Henriksen i 1900, at et demokrati ikke er fuldent, førend retsplejen er præget af anklageprincip, mundtlighed og offentlighed. Desuden peger han på en ting mere: Folkelig deltagelse i

92 Tocqueville: *Democracy*, 126-196. Hans tanker var allerede tidligt kendt i Danmark. Den nationalliberale jurist Hother Hage skrev i 1840'erne begejstret om Tocqueville, se eksempelvis Hage: *De faste Statsdommere*, 234-236.

form af lægdommere, juryer og nævningeting. Uden disse principper ville befolkningen blive ligegyldig over for retsstatsprincipper og henfalde til nyfiken sensationslyst.⁹³ Mange københavnere så sikkert med jævne mellemrum salatfadet tømme sin forhutlede last på brostenene i Hestemøllestræde ved Domhuset på Nytorv. Men hvad der foregik i den kringlede verden inde bag de tykke mure, vidste den jævne mand ikke meget om. Hvis der var noget, enevælden havde gjort effektivt ved strafferetsplejen, så var det at gøre den til en af Europas mest hemmelige og aldeles fjernet et hvert folkeligt lægelement. Det eneste, der var tilbage i starten af 1800-tallet var kravet om fire meddomsmænd ved domsafsigelse i drabssager.⁹⁴

Sammenlignet med strafferetssystemer i en række andre europæiske lande, var Danmark retskulturelt set tilbagestående i 1800-tallet. Tyskland, Frankrig og England indførte moderne retsplejeprincipper i strafferetsplejen længe før Danmark.⁹⁵ Retshistorikere har angivet som forklaring, at grundlovsfædrene rystede på hånden, og at forfatningskampens lovgivningstørke senere kom i vejen.⁹⁶ Men det bør overvejes, om ikke nærmere studier af retsvæsenets praksis og dermed forbundne kulturelle forestillinger om ret og retfærdighed i samfundet kan bidrage til en forklaring på denne særegne danske udvikling.

LITTERATUR

Utrykt materiale

Rigsarkivet (RA), Christianshavns Straffeanstalts Arkiv, Journalsag 1885/242.

Rigsarkivet (RA), Domssag, 10. maj 1886, Højesterets Arkiv.

Rigsarkivet (RA), Fejð Birk, Kopibog 1883-1893.

Rigsarkivet (RA), Forhørsprotokol, Christianshavns Straffeanstalts Arkiv.

Rigsarkivet (RA), Højesterets Arkiv, Voteringsprotokol 29. oktober 1884.

Rigsarkivet (RA), Højesterets Arkiv, Voteringsprotokol 10. maj 1886.

Rigsarkivet, Justitsministeriets Arkiv, Journalsag 1885-M2795.

Rigsarkivet (RA), Justitsministeriets Arkiv, Journalsag 1887-01177.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejð birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Brev fra Christiane Gotfredsen til Ane Christiansen, 15. juli 1883.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord

⁹³ Henrichsen: *Retsreformen*, 95.

⁹⁴ Munch-Petersen: *Retsreformen*, 6. Modernisering af strafferetsplejen var en integreret del af de europæiske reformbevægelser, der i 1830'erne og 1840'erne fremsatte krav om en fri forfatning, se Tamm: 'Ideer og personer'. I det tyske Forbund (herunder Holsten) var kravet stærkt. Den tyske advokatforening krævede i 1846 en modernisering og afskaffelse af inkvisitionsprincippet. Samme år fik Berlin som den første tyske by et offentligt anklager-kontor, se Hett: *Death in the Tiergarten*. Men fra stænderforsamlingerne nord for Kongeåen lød der ikke samme stærke krav om modernisering. Det mest afgørende var omvendt, da Roskilde Stænderforsamling i 1844 gav tilslutning til et lovforslag om stramning af inkvisitionsprincippet ved oprettelsen af en ny kriminal- og politiret i København, se Jørgensen: *Thi kendes for ret*, 273-287.

⁹⁵ Tamm: *Dansk retshistorie*, 305.

⁹⁶ Jørgensen: *Retsreformen*; Tamm: 'Retsplejereformen', 37-53.

afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Brev fra Harry Lund til J.V. Ingerslev, 1885.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Brev fra Marcher til Ingerslev, 11. maj 1885.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Freuchens beretning til Justitsministeriet den 28. juli 1885.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, J. V. Ingerslevs rapport.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Politiasistent Schmidts politirapporter 14., 17., og 19. juli 1883.

Rigsarkivet (RA), Kommission af 29/10 1884 til at undersøge en række domme for barnemord afsagt ved Fejø birk, Københavns Kriminal- og Politiret, Redegørelse fra Freuchen til Ingerslev 16. maj 1885.

Rigsarkivet (RA), Maribo Amts Arkiv, Journalsag 1882-278/10.

Rigsarkivet (RA), Maribo Amts Arkiv, Journalsag 1883-100/185.

Rigsarkivet (RA), Maribo Amts Arkiv, Journalsag 1882- J 2711, Justitsministeriets Arkiv.

Rigsarkivet (RA), Politiprotokol 1881-1884, Fejø Birk.

Rigsarkivet (RA), Strafferegistre 1837-1880, Fejø Birk.

Rigsarkivet (RA), Østifternes Sindssygeanstalts Arkiv, Journalsag 1885/3583.

Trykt materiale

Albrechtsen, Kristian: *Femti kriminalsager fra vor tid*, København: Politikens Forlag, 1958.

Andersen, Per: *Studier i dansk proceshistorie. Tiden indtil Danske Lov 1683*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2010.

Brun, P.M.: *Et Kriminalforhør*, København: C.A. Reitzel, 1892.

Christiansen, Palle Ove: 'Forståelsen af det anderledes', *Historisk Tidsskrift* 101 (1), 2001, 111-145.

Friis, Achton: *De Danske Øer II*, København: Gyldendals Forlag, 1927.

Fritzbøger, Bo: 'Mikrohistorie og Aktør-Netværks-Teorier: Kontekst, repræsentation og relevans', *Temp – tidsskrift for historie* 5, 2012, 104-123.

Frost, Jep Lausen: 'Lidt retshistorie. Tiden før retsreformen af 1919'. I Jep Lausen Frost (red.) *De gamle Byfoged-, Birke- og Herredsfuldsmægtige*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1967, 11-29.

Garde, Peter: *Konger, krigere og andet godtfolk*, København, Forlaget Thomson, 2004.

Garde, Peter: *Dommerens litteraturhistorie*, Frederiksberg: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2007.

Ginzburg, Carlo: *Osten og ormene – Kosmos ifølge en 1500-tals møller*, Aarhus: Forlaget Klim, 2006.

Ginzburg, Carlo: 'Inkvisitoren som antropolog'. I Morthen Thing og Gert Sørensen (red.): *Carlo Ginzburg: Spor – om historie og historisk metode*, København: Museum Tusculanums Forlag, 1999, 142-151.

Glarbo, N.H.: 'Mangler i vor nuværende Strafferetspleje', *Dansk Tidsskrift* 1904, 39-55.

Goos, Carl: *Den danske Straffeprocess i Forhold til Strafferetsplejens Grundsætninger fra Chr. V's Lov til Nutiden*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1880.

Goos, Carl: *Den Danske Kriminal-Proces*, København: H. Schreier, 1888.

Goos, Carl: *Den danske Strafferets specielle del*, bd. 1, København: Gyldendal, 1895.

Grundtvig, Stener: 'Et Kriminalforhør (anm.)'. *Ugeskrift for Retsvæsen* 1892, 977-978.

Hage, Hother: *De faste Statsdommere og Edsvorneretten*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1847.

Halkier, H.B.: *Om Retsreformen fra et praktisk Synspunkt*, København: G.E.C. Gad, 1892.

Hein, A.: 'Vore Dommere', *Tilskueren* 1896, 41-59.

Henrichsen, Erik: 'Retsreformen', *Tilskueren* 1900, 95-122.

- Hett, Benjamin Carter: *Death in the Tiergarten: murder and criminal justice in the Kaiser's Berlin*, Boston, Mass.: Harvard University Press, 2004.
- Holm, Emil Malling: *Fra en Forhørsvirksomhed*, København: G.E.C. Gad, 1883.
- Johansen, Oscar: *Kriminel Retspleje*, København: Studentersamfundets Smaaskrifter, 1890.
- Jørgensen, Harald: *Thi kendes for ret. Studier i de civile københavnske domstoles historie i perioden ca. 1660 til 1919*, København: G.E.C. Gads Forlag, 1980.
- Jørgensen, Troels G.: 'Fejøsagen', *Juristen* 1938, 49-58.
- Jørgensen, Troels G.: *Retsreformen 1849 til i dag*, København: Arne Frost-Hansens Forlag 1950.
- Knepper, Paul: *Writing the history of crime*, London: Bloomsbury Publishing, 2016.
- Knudsen, Pernille Ulla: *Lovkyndighed og vederhæftighed. Sjællandske Byfogeder 1682-1801*, Frederiksberg: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2001.
- King, Peter: *Crime and law in England, 1750-1940. Rethinking justice from the margins*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Krogh, Tyge et al. (red.): *Cultural Histories of Crime in Denmark 1500 to 2000*, London: Routledge, 2018.
- Lange, F.M.: *Udvalg af danske og udenlandske Criminalsager og af mærkelige Forhandlinger om saadanne*, bd. 6, København: C.A. Reitzels forlag, 1841.
- Lerdam, Henrik: *Birk, lov og ret. Birkerettens historie i Danmark indtil 1600*, København: Museum Tusculanum, 2004.
- Løgstrup, Birgit: *Dommer og administrator. Herredsfogeden 1790-1868*, København: G.E.C. Gad, 1982.
- Munch-Petersen, H.: *Retsreformen med Hensyn til vor Strafferetspleje*, København: G.E.C. Gad, 1902.
- Munch-Petersen, H.: *Retspleje og Kultur*, København: J. H. Schultz, 1913.
- Neergaard, Jens Veibel: *Moderne Ole P. Kollerød's, Ole Hansen's, og og Peter Christian Knudsen's og flere andre Forbryderes Criminalsag, historisk psykologisk bearbejdet*, København: Reitzels Forlag, 1838.
- Nellemann, Johannes: *Civilprocessens almindelige Del*, København: 1868.
- Nielsen, Beth Grothe: *Letfærdige Qvindfolk – om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker*, Stenløse: Delta, 1983.
- Nørregaard, Georg: 'Forholdet til offentligheden'. I Povl Bagge et al. (red.): *Højesteret 1661-1961*, I, København: G.E.C. Gads Forlag, 1961, 424-479.
- Pedersen, Karl Peder: *I kommissionens klør. Kommissionsdomstolene – dansk forvaltnings særlige undersøgelses- og domstolsinstanser*, København: Statens Arkiver, 2002.
- Pedersen, Karl Peder: *Straffeprocessen i enevældens Danmark. En introduktion*, 2012. https://www.academia.edu/1551115/Straffeprocessen_i_enev%C3%A6ldens_Danmark (22.3.2019).
- Plesner, Karen: *Retfærdighedens hus*, København: Det Schønbergske Forlag, 1961.
- Pontoppidan, Knud: *Retsmedicinske Forelæsninger og Studier*, København: Gyldendal, 1907.
- Scott, James C.: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*, New Haven: Yale University Press, 1990.
- Siemens, Daniel: 'Towards a New Cultural History of Law', *InterDisciplines* 2, 2012, 18-45.
- Smith, Jørgen: 'Ildebrandskommissionerne. Hvem var Sylow?', *Politihistorisk Selskabs Årsskrift* 1984, 29-69.
- Stenfeldt, Niels: *Træk af Livet på Fejøl i svundne Tider*, Nykøbing Falster: Lolland-Falsters Historiske Samfund, 1931.
- Tage-Jensen, S.: *Danske Kriminalsager 1838-1938*, København: Forlaget Norden, 1945.
- Tamm, Henrik: 'Ideer og personer bag retsplejereformen'. I O.A. Borum et al. (red.): *Retsplejeloven gennem 50 år*, Frederiksberg: Juristforbundets Forlag, 1969, 9-55.
- Tamm, Ditlev: *Dansk retshistorie*, Frederiksberg: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2. udg., 1996.
- Tocqueville, Alexis de: *Democracy in America*, bd. I, New York: Bantam Classics, 2004.
- Tybjerg, E.: 'Inkvisitionsproces'. I Chr. Blangstrup (red.) *Salmonsens Konversationsleksikon. Anden Udgave, Bind XII*, 1922, 400-401.

Waaben, Knud: 'Rettergangsfejl i 1800-tallets straffeprocess'. I J. Olsen (red.): *Festskrift til Hans Gammeltoft-Hansen*, Frederiksberg: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2004, 677-690.
 Zahlmann, F.C.C.: 'En Kriminal sag. Indlæg til Forsvar for Inkvisitionsprocessen', *Ugeskrift for Retsvæsen* 1895, 1-18.

LARS ANDERSEN
 LEKTOR
 INSTITUT FOR KULTUR
 OG GLOBALE STUDIER
 AALBORG UNIVERSITET
 LA@CGS.AAU.DK

ABSTRACT (UK)

Lars Andersen: Inquisition at eye level: Power and powerlessness in the criminal justice system in the 19th century

Traditional legal history is based on studies of the law, sentences, and legal writings. This article by contrast, inscribes itself into the new international cultural history of law, which is inspired by cultural history and microhistory. This approach studies legal history from the bottom up, from the actors' perspective, and emphasizes the agency of individuals during trials, that is, the experience and the interpretation of this experience by the actors themselves. The case study chosen is a narrative of the so-called 'Fejøl trial'. In 1884 two innocent, poor women were convicted of child murder by a mentally unstable magistrate. Two years later, The Supreme Court reversed all charges, the sentences were annulled, and the women were released from prison. The highly reduced analytical scale enables the historian to reconstruct the courtroom culture of this bizarre trial, and the article sheds new light on the lived experiences of the implicated actors as well as on the complex and unpredictable dynamics of power unfolding in the case. The article argues for the potential of the cultural history of law to pose new questions to the legal history of the 19th century.